

DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2019-1-63-20>
УДК 658.338

Хацер М.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Інженерний інститут Запорізького
національного університету

Khatser Maxym

Engendering Institute of Zaporizhzhia
National University

ФІНАНСОВІ КРИЗИ НА ПІДПРИЄМСТВІ: СУТНІСТЬ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА

FINANCIAL CRISES AT AN ENTERPRISE: THE ESSENCE AND CHARACTERISTICS

У статті визначено важливість дослідження кризового розвитку суб'єктів господарювання з акцентом на фінансові кризи. Розкрито взаємозв'язок між кризами, економічними кризами, фінансовими кризами та фінансовими кризами на підприємстві. Окремо визначено сутність термінів «криза», «економічна криза», «фінансова криза», надано характеристику їх функцій, чинників впливу та класифікацію складників. Особливу увагу приділено визначенню сутності та характеристики фінансової кризи на підприємстві. При цьому акцентовано увагу на стадіях розвитку фінансової кризи у суб'єктів підприємницької діяльності, до яких належать: передкризовий стан, початок кризи, середня стадія кризи, завершення кризи, посткризовий стан. Наголошено на необхідності досліджувати фінансові кризи на підприємстві разом з антикризовим фінансовим управлінням.

Ключові слова: економічна криза, класифікація криз, криза, підприємство, стадії розвитку кризи, чинники впливу, фінансова криза, функції.

В статье определена важность исследования кризисного развития субъектов хозяйствования с акцентом на финансовые кризисы. Раскрыта взаимосвязь между кризисами, экономическими кризисами, финансовыми кризисами и финансовыми кризисами на предприятии. Отдельно определена сущность терминов «кризис», «экономический кризис», «финансовый кризис», дана характеристика их функций, факторов влияния и классификация составляющих. Особое внимание уделено определению сущности и характеристике финансового кризиса на предприятии. Акцентировано внимание на стадиях развития финансового кризиса у субъектов предпринимательской деятельности, к которым относятся: предкризисное состояние, начало кризиса, средняя стадия кризиса, завершение кризиса, посткризисное состояние. Отмечена необходимость исследования финансовых кризисов на предприятии вместе с антикризисным финансовым управлением.

Ключевые слова: экономический кризис, классификация кризисов, кризис, предприятие, стадии развития кризиса, факторы влияния, финансовый кризис, функции.

The scientific article has identified the research importance of the crisis development of economic entities by emphasizing financial crisis. The relationship between crises, economic crises, financial crises and financial crises at an enterprise has been described. Besides, the nature of terms “crisis”, “economic crisis”, and “financial crisis” has been defined. Characteristics of their functions, impact factors and components' classification have also been stated. The article has focused on determination of the essence of financial crisis at an enterprise, under which the work suggests to understand such a state of financial relations set at an economic entity, which has been caused by the impact of both internal and external factors. These forces do not allow it to operate efficiently. In its term, it leads to the transformation of the entity. Describing characteristic features of financial crisis, which economic entities go through, the research has provided functions and classifications of this type of the crises at the enterprise. The analysis has also listed impact factors on financial crises of economic activity subjects, which are divided into 2 groups: external and internal ones. External factors include: the state of world, international and national economic systems; legislation; political situation at the global, international

and national levels; the condition of the area's development; territorial development of enterprise's operation; innovation development; infrastructure state; the conjuncture of sales and resource markets; the competition level; consumers preferences; the impact of contact audiences. Internal factors are as follows: management and marketing level; staff training; innovation activity; the production level; availability of anti-crisis tools at an enterprise; price policy; credit policy; investment policy; sales policy; and export-import activities. The scientific article has emphasized development stages of the financial crisis, which subjects of economic activity suffer from. They include: pre-crisis state; the beginning of the crisis; the middle stage of the crisis; the final stage of the crisis; and the post-crisis state. The necessity to research financial crisis at an enterprise in combination with anti-crisis financial management has been stressed in the analysis.

Keywords: *economic crisis, crises classification, crisis, enterprise, stages of crisis development, impact factors, financial crisis, functions.*

Постановка проблеми. Сучасне підприємство постійно перебуває під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників, намагаючись локалізувати та зменшити вплив негативних. При цьому періодично виникають обставини, коли воно з різних причин не відповідає умовам, які висуває ринок, тобто перебуває у кризі. Відзначаємо природність кризового розвитку суб'єктів господарювання в умовах ринкової економіки та наявність значної кількості криз, що можуть отримати розвиток на підприємстві. Постійна боротьба щодо недопущення кризових проявів на фірмі та боротьба з кризами є базисом ефективної фінансово-господарської діяльності підприємств та запорукою їх конкурентоспроможності на мікро-, мезо-, макрорівні. Водночас, досліджуючи кризи суб'єктів господарювання, відзначаємо пріоритетність для них фінансових криз як найбільш емних, складних та критичних щодо заподіяної шкоди. Наведене вимагає ґрунтовного теоретичного дослідження фінансових криз на підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження фінансових криз у компаніях дає змогу виділити такі напрями наукових напрацювань:

1. Наведення типології криз та їх характеристика. Сюди відносимо праці Д. Кіслова, В.Я. Нусінова, А. Хінштейна та В. Медінського та ін.

2. Опрацювання проблематики криз, що виникають на підприємствах взагалі та тих, які функціонують у різних сферах економіки. До таких наукових розробок відносимо роботи: І.В. Дацюка, О.Г. Денисюк та

О.Ю. Дерев'яно, Л.І. Лачкової і А.В. Іщенко, О.О. Романович та Л.А. Свистун та ін.

Незважаючи на ґрунтовні наукові роботи у царині фінансових криз суб'єктів господарювання, постійний розвиток і трансформація економічних систем на світовому, міжнародному, національному, регіональному рівнях вимагають їх удосконалення з урахуванням сучасних вимог та критичного дослідження наявних досліджень.

Мета статті полягає у визначенні сутності та наведенні теоретичної характеристики фінансових криз на підприємстві на основі критичного дослідження теоретико-практичних напрацювань закордонних та вітчизняних учених.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи проблематику фінансових криз на підприємстві, необхідно передусім дослідити теоретичний базис таких криз, тобто розкрити сутність та надати характеристику криз як економічного явища.

Ураховуючи напрацювання вітчизняних та закордонних учених [1–3], можемо виділити низку головних ознак криз (рис. 1), на основі яких надати таке визначення терміна: криза – це стан системи, до якого вона переходить під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників, що не дає їй змоги ефективно функціонувати і призводить до її трансформації.

При цьому до зовнішніх чинників відносимо всі впливи на відповідну систему, які вона не може корегувати й які вона безпосередньо не генерує. До таких чинників система може тільки пристосуватися та враховувати їх у межах власного функціонування. Натомість

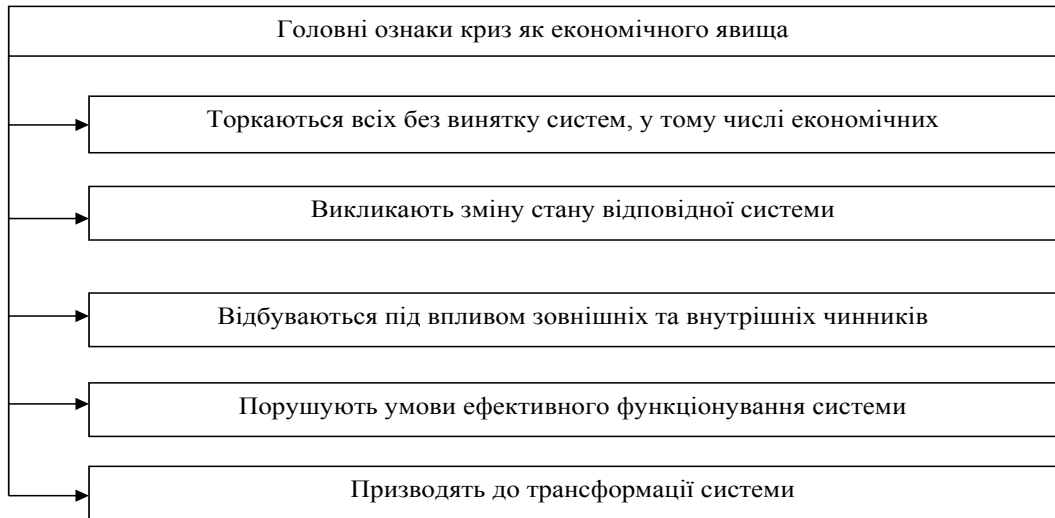

Рис. 1. Головні ознаки криз як економічного явища

Джерело: сформовано на основі [1–3]

мість до внутрішніх чинників відносимо всі впливи на відповідну систему, які вона може корегувати й які вона безпосередньо генерує. Такі чинники система може активно змінювати в межах власного функціонування.

Функціями криз є: стимулююча, що спонукає системи до розвитку як у цілому, так і окремих її складників; трансформаційна, що призводить до певних змін у системі щодо її складників, конфігурації або напрямках розвитку; очисна, що виводить неефективні системи з відповідних сфер на мікро-, мезо- та макрорівні їх функціонування; еволюційна, що дає змогу розвиватися ефективним і виникати новим системам; регулююча, що регулює розвиток систем та окремих їх елементів, а також визначає найбільш удалий рішення щодо розвитку таких систем.

Досліджуючи кризи, необхідно розкрити їх класифікацію. Критично дослідивши наукові напрацювання [2; 3], можемо відзначити, що доречним буде поділити кризи залежно від:

1. сфери виникнення: екологічні, політичні, соціальні, економічні;
2. масштабів: глобальні кризи (світовий масштаб); макрокризи (міжнародний або

національний масштаб); мезокризи (окремі галузі або території); мікрокризи (окремі суб'єкти);

3. рівня впливу на систему: незначний, середній, великий.

Ураховуючи напрям дослідження, важливо дослідити економічні кризи. При цьому відзначаємо майже повну ідентичність головних ознак криз такого виду з головними ознаками криз (рис. 1), де відмінністю є тільки акцент не на системі взагалі, а на економічній системі. Звідси, можемо надати таке визначення терміна: економічна криза – це стан економічної системи, до якого вона переходить під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників, що не дає їй змоги ефективно функціонувати і призводить до її трансформації.

Також можемо відзначити, що функції наведені для криз, повністю відповідають й економічним кризам. Стосовно чинників впливу, то тут можемо їх більше конкретизувати (табл. 1).

Наводячи класифікацію економічних криз, використовуючи напрацювання закордонних та вітчизняних науковців [3–5], можна їх поділити:

Чинники впливу на економічні кризи

Група чинників	Назва чинників
Зовнішні	Ефективність та якість зовнішнього управління економічною системою; ефективність та якість зовнішнього контролю над економічною системою; ефективність та якість зовнішнього регулювання економічної системи
Внутрішні	Ефективність та якість внутрішнього управління економічною системою; ефективність та якість внутрішнього контролю економічної системи; ефективність та якість внутрішнього регулювання економічної системи

Джерело: власні дослідження

1. за масштабами: глобальні кризи (світовий масштаб); макрокризи (міжнародний або національний масштаб); мезокризи (окремі галузі або території); мікрокризи (окремі суб'єкти);

2. за сферами виникнення: фінанси, виробництво, торгівля, експортно-імпорتنі відносини, персонал, збут – постачання, маркетинг, інновації;

3. за рівнем впливу на економічну систему: незначний, середній, великий.

Досліджуючи сфери виникнення економічних криз, вважаємо, що найбільш руйнівними для економічних систем є фінансові кризи, що потребує їх детального дослідження. У цьому контексті необхідно додати до головних ознак криз (рис. 1), що фінансові кризи виникають на базі фінансових відносин в економічній системі, тоді можемо дати таке визначення терміна: фінансова криза – це такий стан фінансових відносин в економічній системі, що викликаний впливом зовнішніх та внутрішніх чинників, який не дає їй змоги ефективно функціонувати і призводить до її трансформації.

Наведене визначення поняття «фінансова криза» вимагає доопрацювання функцій таких криз, де на додачу до наведених функцій, які характерні для криз та економічних криз (див. вище), необхідно навести:

- підвищення ефективності фінансових відносин в економічній системі;
- недопущення та боротьба зі збитками або зниженням прибутків (зиску).

Розкриваючи чинники впливу на фінансові кризи, відзначаємо, що вони будуть ідентичні до факторів впливу на економічні

кризи, тільки акцент тут необхідно робити саме на фінансові відносини.

Стосовно класифікації, то вважаємо доречним робити її тільки за рівнем впливу та масштабами, де ключовим видом таких криз є фінансові кризи на підприємстві. Наведене вимагає дослідження фінансових криз суб'єктів господарювання детальніше.

Ураховуючи наведене визначення терміна «фінансова криза» та напрацювання науковців [3; 6; 7], можемо відзначити, що фінансова криза на підприємстві – це такий стан фінансових відносин на підприємстві, що викликаний впливом зовнішніх та внутрішніх чинників, який не дає йому змоги ефективно функціонувати і призводить до його трансформації.

Відзначаємо, що функції та класифікація фінансових криз на підприємстві є ідентичними до фінансових криз (див. вище). Водночас чинники потребують деталізації (табл. 2).

Надаючи характеристику фінансовій кризі на підприємстві, необхідно відзначити, що вона розвивається поступово і проходить відповідні стадії, що потребує їх вивчення, оскільки залежно від стадії розвитку фінансової кризи суб'єкт господарювання повинен трансформувати власне антикризове фінансове управління. Спираючись на низку наукових розробок [6–8], можемо виділити такі стадії розвитку фінансової кризи на підприємстві:

1. Передкризовий стан, що характеризується погіршенням низки фінансових відносин на підприємстві та призводить до зменшення прибутків й іншого виду зиску (матеріального та нематеріального) для суб'єктів господарювання.

Чинники впливу на фінансові кризи на підприємстві

Група чинників	Назва чинників
Зовнішні	Стан світової, міжнародних та національних економічних систем; законодавство; політична ситуація на світовому, міжнародному та національному рівнях; стан розвитку галузі; розвиток територій функціонування підприємства; розвиток інновацій; стан інфраструктури; кон'юнктура ринків збуту продукції та ринків ресурсів; рівень конкуренції; вподобання споживачів; вплив контактних аудиторій
Внутрішні	Рівень менеджменту, маркетингу; підготовка персоналу; інноваційна діяльність; рівень розвитку виробництва; наявність антикризового інструментарію на підприємстві; цінова політика; кредитна політика; інвестиційна політика; збутова діяльність; експортно-імпортна діяльність

Джерело: сформовано на основі [3; 6; 7]

2. Початок кризи, що характеризується погіршенням більшості фінансових відносин на підприємстві і призводить до появи збитків.

3. Середня стадія кризи, що характеризується розладом у всіх без винятку фінансових відносинах на підприємстві, значними збитками, дефіцитом фінансових ресурсів, проблемами в управлінні підприємством та втратою контролю над ним (повністю або частково) з боку власників.

4. Завершення кризи, що характеризується або ліквідацією підприємства, або зменшенням збитків та трансформацією фінансових відносин суб'єкта господарювання з урахуванням знаходження нової точки рівноваги економічної системи.

5. Посткризовий стан, що характеризується підвищенням ефективності фінансових відносин на підприємстві за наявності залишкових ознак кризи і значним потенціалом щодо отримання прибутків або інших видів зиску (матеріального та нематеріального) для суб'єктів господарювання.

Таким чином, дослідження показало взаємозв'язок між кризами взагалі, економічними та фінансовими кризами і фінансовими кризами на підприємствах. Окремо було визначено сутність та надано характеристику

фінансовим кризам на підприємстві виходячи з їх ключового значення як для суб'єктів господарювання, так і для національної економіки будь-якої країни.

Висновки. У дослідженні зазначено, що фінансові кризи на підприємствах мають визначальне значення для розвитку окремих суб'єктів господарювання, галузей економіки та економіки країни у цілому. При цьому дослідження сутності та характеристики фінансових криз на підприємстві повинно спиратися на детальне дослідження таких економічних явищ, як кризи, економічні та фінансові кризи.

Окремо в роботі, спираючись на критичну оцінку закордонних та вітчизняних наукових напрацювань, визначено сутність термінів «криза», «економічна криза», «фінансова криза», «фінансова криза на підприємстві», а також визначено функції, класифікацію та чинники впливу на ці види криз. Додатково розкрито стадії розвитку фінансової кризи на підприємстві та надано їх характеристику.

Подальші дослідження слід зосередити на характеристиці антикризового фінансового управління як базовому елементі недопущення або зниження негативного впливу фінансових криз на суб'єктів підприємницької діяльності.

Список використаних джерел:

1. Кіслов Д. Системність криз та кризи управлінських систем. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2013. №. 2. С. 23–29.

2. Нусинов В.Я. Усовершенствование подходов к исследованию понятия «кризис» и классификация его последствий. *Фундаментальные и прикладные исследования в современном мире*. 2016. №. 16–2. С. 7–12.

3. Денисюк О.Г., Дерев'янка О.Ю. Сутність, класифікація та причини виникнення криз у діяльності підприємств. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. №. 1(71). С. 80–88.

4. Khodarahmi E. Crisis management. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*. 2009. V. 18. №. 5. P. 523–528.

5. Лачкова Л.І., Іщенко А.В. Сутність та механізм розгортання кризи на підприємствах роздрібної торгівлі. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2013. №. 1(1). С. 138–144.

6. Романович О.О., Свистун Л.А. Кризові явища у діяльності українських підприємств та методи їх діагностики. *Молодий вчений*. 2017. Т. 51. №. 11. С. 1295–1299.

7. Важинський Ф.А., Колодійчук А.В. Антикризове фінансове управління як економічна система. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Т. 20. №. 3. С. 48–56.

8. Ареф'єва О.В., Прохорова Ю.В. Антикризове фінансове управління підприємством : монографія. Львів : УАД, 2011. 252 с.